

Tomasz Kolakowski

Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
e-mail: tomasz.kolakowski@ue.wroc.pl

**WPLYW PROJEKTÓW ZAGOSPODAROWANIA
OBIEKTÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO
NA OTOCZENIE – OBSZARY ODDZIAŁYWANIA
I POMIAR EFEKTÓW**

**THE INFLUENCE OF CULTURAL HERITAGE
ADAPTATION PROJECTS ON ENVIRONS –
MEASURING THE IMPACT AREAS AND EFFECTS**

DOI: 10.15611/sie.2015.1.06

JEL Classification: H70, O22, R10, R50.

Streszczenie: Głównym celem artykułu jest przedstawienie problematyki dotyczącej realizacji projektów ukierunkowanych na zagospodarowanie obiektów dziedzictwa kulturowego (ODK), szczególnie w zakresie identyfikowania obszarów ich oddziaływania i sposobów pomiaru efektów stanowiących następstwo podjętych działań dla społeczeństwa i lokalnej gospodarki. W pierwszej części artykułu zaprezentowano możliwe kierunki zagospodarowania obiektów dziedzictwa kulturowego oraz wskazano potencjalny zakres ich oddziaływania i rodzaje efektów z tym związane. Druga część artykułu zawiera przegląd i zestawienie analiz i ocen, które można wykorzystać w zakresie badania ekonomiczno-społecznego wpływu omawianych projektów na rozwój danego obszaru. Artykuł kończy prezentacja przypadków zastosowania omawianych analiz i ocen oraz wyniki badań w zakresie zagospodarowywania obiektów dziedzictwa kulturowego.

Słowa kluczowe: dziedzictwo kulturowe, projekt, analiza, zasięg oddziaływania, ocena oddziaływania.

Summary: The article presents the possible directions of management of cultural heritage objects (CHO) and identifies potential areas and range of impact effects based on the above resources. The second part of the article presents a general summary of the analysis and assessments which potentially can be used for a survey of the socio-economic impact of these projects on local and regional development.

Keywords: cultural heritage, project, analysis, range of impact, impact assessment.

1. Wstęp

Obiekty dziedzictwa kulturowego (ODK) od wieków stanowią dla człowieka przedmiot zainteresowania i poznania. Mogą być również istotnym elementem wpływającym na kierunki funkcjonalnego rozwoju danej przestrzeni, pod warunkiem że są właściwie wykorzystywane, to znaczy nie są postrzegane wyłącznie jako zasób materialny, niekiedy niechciany i niedoceniany, ale jako istotny element gospodarki danego obszaru, właściwie wkomponowany i zintegrowany z nim. Takie podejście i związane z nim sprzężenia zwrotne dają szansę na pojawienie się korzyści ekonomiczno-społecznych.

Celem, jaki postawił sobie autor artykułu, jest przedstawienie aspektów związanych z realizacją projektów ukierunkowanych na zagospodarowanie obiektów dziedzictwa kulturowego (ODK), szczególnie w zakresie identyfikowania obszarów ich oddziaływania i sposobów pomiaru efektów stanowiących następstwo podjętych działań dla społeczeństwa i lokalnej gospodarki. W krajowej literaturze niewiele jest bowiem pozycji poruszających tę problematykę w ujęciu ekonomicznym. W pracy dokonano krytycznej analizy porównawczej metod, technik i narzędzi, jakie mogą być podstawą pomiaru wspomnianych efektów. Ponadto dokonano przeglądu przypadków (*case study*) zastosowania niektórych z nich w praktyce analizy i oceny konkretnych przedsięwzięć bazujących na ODK.

Samo pojęcie dziedzictwa kulturowego doczekało się wielu interpretacji, w literaturze zaś występuje wiele definicji tego terminu. Wynika to z faktu, iż dziedzictwo jest bardzo szeroko rozumiane i rozpatrywane na wielu płaszczyznach. Można powiedzieć, iż dziedzictwem jest wszystko to, co jest spuścizną po poprzednich pokoleniach, że jest to ogół wartości odziedziczonych po przodkach¹.

Szczególnymi elementami dziedzictwa kulturowego są te, które mają postać materialną (rzeczoną, fizyczną, przestrzenną). Stają się one bowiem bezpośrednim obiektem poznania człowieka i w wyniku odpowiedniego zagospodarowania mogą przekształcić się w potencjalny zasób ekonomiczny oraz atrakcję danego obszaru. W takim ujęciu na dziedzictwo kulturowe składają się wszelkie miejsca, budowle, ślady i pozostałości działalności człowieka, w tym: miejsca i obiekty sakralne, zabytkowe budynki, budowle militarne i obiekty techniki, zespoły urbanistyczne i architektoniczne, dzieła sztuki (obrazy, rzeźby itp.), zabytkowe parki i ogrody, krajobraz kulturowy itp.²

W Konwencji UNESCO w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego (art. 1) za dziedzictwo kulturowe uznaje się:

¹ K. Zeidler, 2007, *Prawo ochrony dziedzictwa kultury*, Wydawnictwo Wolters Kluwer Polska, Warszawa, s. 15.

² The World Bank, 1994, *Cultural Heritage in Environmental Assessment*, Environmental Sourcebook, Update 8, s. 3, http://siteresources.worldbank.org/INTSAFEPOL/1142947-1116497_775013/20507410/Update8CulturalHeritageInEASeptember1994.pdf (08.03.2015).

- zabytki, m.in.: dzieła architektury, rzeźby, malarstwa, elementy o charakterze archeologicznym,
 - zespoły budowli oddzielnych lub łącznych,
- przedstawiające wyjątkową wartość dla całej ludzkości z perspektyw historii, sztuki lub nauki. Ponadto zalicza się do niego miejsca zabytkowe obejmujące „dzieła człowieka lub dzieła łączne człowieka i przyrody, jak również strefy, a także stanowiska archeologiczne, przedstawiające wyjątkową wartość dla całej ludzkości z punktu widzenia historycznego, estetycznego, etnologicznego lub antropologicznego”³.

2. Sposoby i kierunki zagospodarowania ODK

W literaturze z zakresu ekonomiki kultury oraz w publikacjach z zakresu ekonomiki ochrony i konserwacji dziedzictwa kulturowego i obiektów zabytkowych rozpatrywane są obszary i możliwości potencjalnego wykorzystywania ODK. Nie są to jednak liczne przypadki.

W publikacjach Międzynarodowej Rady Ochrony Zabytków ICOMOS kierunki zagospodarowania ODK odnoszą się do potencjalnych funkcji, jakie obiekty te mogą pełnić w społeczeństwie, np.: mieszkalne, administracyjne (biura, urzędy), kulturowe (teatry, muzea, biblioteki), przemysłowe (młyny, fabryki), komercyjne (galerie handlowe, hale targowe), religijne (kościół, klasztor, miejsca kultu)⁴.

Z kolei w badaniach dokonywanych przez australijskie agencje rządowe zajmujące się problematyką ochrony i gospodarowania dziedzictwem kulturowym wskazuje się na trzy możliwości wykorzystania ODK⁵:

- jako obiekty mieszkalne – szczególnie zabytkowe domy mieszkalne, kamienice, dwory, pałace, lofty w obiektach poprzemysłowych,
- jako obiekty wykorzystywane do celów komercyjnych innych niż mieszkalne – np. handel, usługi, działalność rzemieślnicza itp.

Trzecia możliwość wykorzystania ODK związana jest z traktowaniem ich jako miejsca turystyczne. Podejście to nastawione jest na badanie efektów ekonomicznych i społecznych będących następstwami wizyt odwiedzających jednodniowych i turystów, krajowych i zagranicznych, w obiektach i miejscach stanowiących zabyt-

³ UNESCO, 1976, *Konwencja w Sprawie Ochrony Światowego Dziedzictwa Kulturalnego i Naturalnego*, Paryż 1972, ratyfikowana przez Polskę w 1976 r. (Dz.U. z 1976 r. nr 32, poz. 190), http://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/Konwencja_o_ochronie_swiatowego_dziedzictwa.pdf, art. 1, (26.02.2015).

⁴ C. Ost, N. Van Droogenbroeck, 1998, *Report on Economics of Conservation, An Appraisal of Theories, Principles and Methods*, ICOMOS International Economics Committee, s. 31, <http://www.international.icomos.org/en/what-we-do/disseminating-knowledge/publicationall/other-publications/116-english-categories/resources/publications/314-report-on-economics-of-conservation> (26.11.2014).

⁵ The Allen Consulting Group, 2005, *Valuing the Priceless: The Value of Historic Heritage in Australia*, Research Report 2, Australia, s. 12, www.environment.sa.gov.au (14.11.2014).

ki dziedzictwa kulturowego. Wiąże się więc ono z prowadzeniem specyficznego rodzaju działalności usługowej, opierając się na zasobie dziedzictwa kulturowego, w sytuacji gdy jest on w odpowiedni sposób zagospodarowany i przystosowany do przyjmowania turystów. Może też pełnić funkcję elementu uzupełniającego krajobraz danego obszaru, gdy jest ogólnodostępny i zarządzany (zagospodarowany) przez instytucje publiczne (np. samorząd). Jednak, bez względu na sposób jego zorganizowania, tak postrzegane zasoby dziedzictwa kulturowego stanowią główny filar rozwoju turystyki kulturowej⁶.

Ta forma zagospodarowania ODK stanowi istotny obszar działalności inwestycyjnej zarówno podmiotów prywatnych, jak i instytucji publicznych. Powodem takiego stanu rzeczy jest fakt, iż w ciągu minionych kilkunastu lat na całym świecie, w tym również w Polsce, nastąpił bardzo dynamiczny rozwój turystyki. Towarzyszący temu duży wzrost obrotów towarowych i usługowych jest źródłem korzyści zarówno dla podmiotów prywatnych, samorządów, jak i całej społeczności lokalnej.

W krajowych dokumentach strategicznych podkreśla się znaczenie dziedzictwa kulturowego w zakresie rozwijania i wykorzystania potencjału poszczególnych regionów. Przykładowo w ramach *Strategii rozwoju kraju 2020* (obszar strategiczny III, cel III.3.) wskazuje się na konieczność wspierania działań „na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego, co stanowi ważny czynnik rozwoju i podnoszenia atrakcyjności miast, a także wpływa na budowanie silnej pozycji konkurencyjnej ośrodków miejskich”⁷.

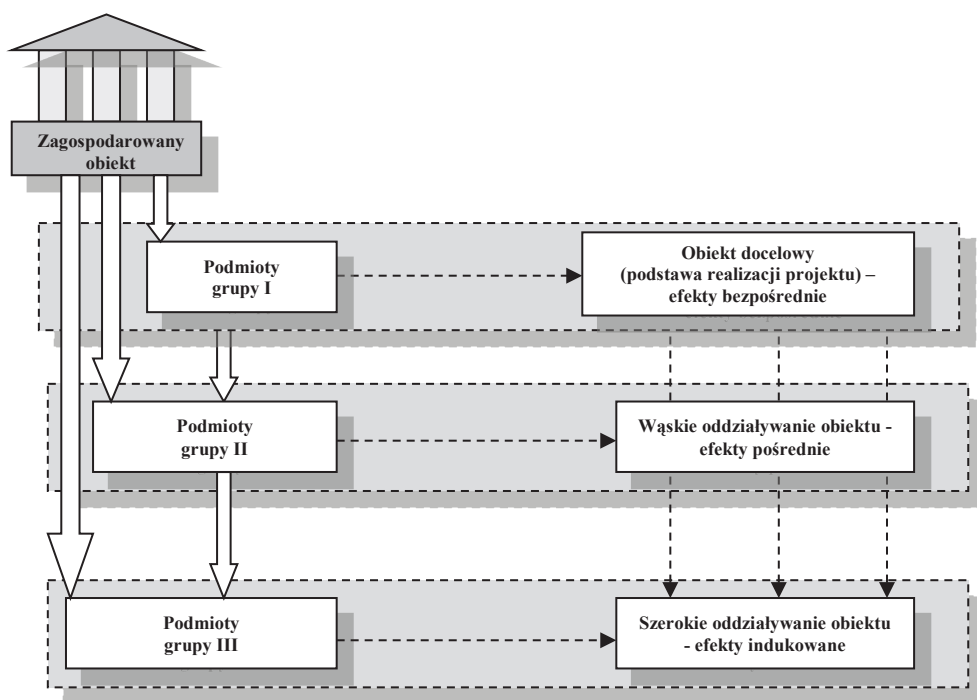
Podjęta decyzja o kierunku i zakresie projektu zagospodarowania i wykorzystania ODK skutkuje wystąpieniem różnorodnych efektów odczuwanych zarówno przez podmioty inicjujące projekt, jak i całe jego otoczenie. W wyniku tego konieczne staje się określenie zasięgu i zakresu oddziaływania zagospodarowanych ODK w obszarze generowanych efektów ekonomiczno-społecznych oraz zestawienie metod i analiz pozwalających na uwzględnienie ww. efektów w procesie oceny rozpatrywanych projektów. Aspekt zasięgu i zakresu oddziaływania ODK zostanie opracowany na podstawie publikacji *Report on Economics of Conservation, An Appraisal of Theories, Principles and Methods* autorstwa C. Osta i N. Van Droogenbroeck. Będzie to kompilacja najważniejszych sformułowań i myśli zawartych w ww. raporcie, który w opinii autora jest jednym z nielicznych opracowań, które w tak przejrzysty i przekrojowy sposób prezentuje powyższe kwestie. Warto podkreślić, że w polskojęzycznej literaturze istnieje bardzo mało pozycji podnoszących tę tematykę.

⁶ Zob. np.: T. Jędrusiak, 2008, *Turystyka kulturowa*, PWE, Warszawa.

⁷ Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, 2012, *Strategia Rozwoju Kraju 2020*, dokument przyjęty uchwałą Rady Ministrów w dniu 25 września 2012 roku, Warszawa, s. 162.

3. Zakres i zasięg oddziaływania efektów w projektach zagospodarowania ODK⁸

Właściwe określenie potencjalnych efektów związanych z realizacją konkretnego projektu zakładającego zagospodarowanie ODK oraz intensywność ich wpływu na otoczenie warunkowane jest dokładnym zidentyfikowaniem tego obiektu jako punktu (miejsca) stanowiącego siłę sprawczą potencjalnych efektów, wynikających np. z przyciągania nowych inwestorów, grup turystów i odwiedzających itp., oraz zdefiniowaniem zasięgu ich oddziaływania. Nie każdy ODK może mieć taki charakter lub może stanowić jedynie uzupełnienie w stosunku do obiektu głównego, np. w Świdnicy Kościół Pokoju (obiekt UNESCO) ma charakter obiektu ważniejszego w stosunku do Katedry Świdnickiej czy rynku z odbudowaną wieżą ratuszową –

Rys. 1. Schematyczna prezentacja trzech stref kreowania efektów projektu zagospodarowania obiektów dziedzictwa kulturowego

Źródło: opracowanie własne na podstawie C. Ost, N. Van Droogenbroeck, 1998, *Report on Economics of Conservation, An Appraisal of Theories, Principles and Methods*, ICOMOS International Economics Committee, <http://www.international.icomos.org/> (26.11.2014), s. 47.

⁸ Rozdział opracowany na podstawie raportu: C. Ost, N. Van Droogenbroeck, 1998, wyd. cyt.

dwa ostatnie na turystycznej mapie miasta mają drugorzędny charakter. Na danym obszarze może występować pojedynczy obiekt będący biegunem przyciągania (np. zamek w Bolkowie) lub zespół obiektów (zabytkowa linia kolejowa z całym zapleczem infrastrukturalnym: stacje, bocznice, wiadukty, np. Bieszczadzka Kolej Leśna; zabytkowe obiekty rozsiane na danym terenie, stanowiące elementy jednego kompleksu militarnego: Kompleks Riese w Górach Sowich czy Międzyrzeczki Rejon Umocniony; zabytkowy układ urbanistyczny centrum miasta z wyznaczoną trasą turystyczną, np. Stare Miasto w Pradze: Hradczany, Złota Uliczka, Most Karola, Ratusz Staromiejski z zegarem Orloj itd.).

Z właściwym określeniem obszaru, na który oddziałuje zagospodarowany obiekt, wiąże się konieczność wyznaczenia powiązań pomiędzy obiektem stanowiącym przedmiot projektu a pozostałymi obiektami, które mogą stanowić atrakcję. Podstawę takich powiązań tworzy wszelka infrastruktura komunikacyjna pozwalająca odwiedzającym przemieszczać się po danym obszarze, np.: ulice, aleje, place, drogi rowerowe, węzły komunikacyjne itp.

Tabela 1. Charakterystyka poziomów/stref kreowania efektów dla projektu zagospodarowania obiektów dziedzictwa kulturowego

Poziom/strefa generowanych efektów	Przykładowe grupy podmiotów	Powiązanie z zagospodarowanym ODK
Bezpośredni związek pomiędzy zagospodarowywanym obiektem a korzystającymi z niego podmiotami – efekty bezpośrednie. Na tym poziomie podmioty grupy I „otrzymują” 100% efektu generowanego w wyniku zagospodarowania ODK.	Grupa I – właściciel obiektu, usługodawca, odwiedzający, konsument.	Bezpośredni kontakt z obiektem (bezpośrednie użytkowanie) i, jako odbiorca, odczuwanie bezpośrednich efektów będących następstwem zagospodarowania ODK (wykorzystanie w sposób zależny od przeznaczenia – zamieszkanie, prowadzenie działalności gospodarczej, zwiedzanie itp.).
Efekty pośrednie, identyfikowane poza zagospodarowanym obiektem w jego bliskim otoczeniu.	Grupa II – biura podróży, firmy transportowe, przewodnicy turystyczni, służby porządkowe, pracownicy ochrony, podmioty restaurujące obiekty zabytkowe, właściciele obiektów sąsiadujących, właściciele lub najemcy sklepów, miejsc noclegowych, restauracji i kawiarni w wąskim obszarze oddziaływania.	Podmioty będące odbiorcami efektów nie są bezpośrednio związane z zagospodarowanym ODK – powiązanie pośrednie. Efekty odczuwane przez relacje i powiązania gospodarcze z podmiotami grupy I lub indywidualnie w zależności od stopnia (intensywności) oddziaływania ODK.
Efekty indukowane, wpływające na rozwój szeroko rozumianej gospodarki danego obszaru, tzw. szeroki obszar oddziaływania.	Grupa III – pracownicy oraz kooperanci biur podróży lub firm transportowych, dostawcy i pracownicy kawiarni, restauracji, hoteli, sklepów itp., zlokalizowanych w otoczeniu ODK.	Powiązanie za pośrednictwem instytucji i podmiotów zaliczanych do grupy II.

Źródło: opracowanie własne na podstawie C. Ost, N. Van Droogenbroeck, 1998, *Report on Economics of Conservation, An Appraisal of Theories, Principles and Methods*, ICOMOS International Economics Committee, <http://www.international.icomos.org/> (26.11.2014), s. 44-48.

Tabela 2. Zestawienie możliwych korzyści i kosztów z perspektywy realizowanego projektu w zakresie zagospodarowania obiektu dziedzictwa kulturowego w odniesieniu do obszarów i podmiotów objętych oddziaływaniem

Grupy podmiotów – poziom współzależności	Podmiot	Dostawcy, wytwórcy, realizatorzy projektu – strona podaży		Podmiot	Konsument, odwiedzający, odbiorcy – strona popytu	
		Korzyść	Koszt		Korzyść	Koszt
Grupa I – miejsce docelowe	Inicjator projektu, właściciel obiektu	dochody (B) – wynajem, świadczenie usług, wzrost wartości nieruchomości (B), obniżenie obciążeń podatkowych (P)*	nakłady inwestycyjne (B), koszty utrzymania (B), wzrost obciążeń podatkowych (P)*	Wykorzystujący/wynajmujący obiekt lub jego część	wzrost wartości nieruchomości (B), korzyści zewnętrzne (P), obniżenie obciążeń podatkowych (P)*, poprawa jakości życia (P/N), wzrost jakości usług publicznych (P/N), zacieśnianie więzi sąsiedzkich, współpraca (N)	koszty czynszu (B), koszty konserwacji/remontu (B), koszty zewnętrzne (P), koszty przemieszlenia (B), wzrost obciążeń podatkowych (P)*, wydatki na wstęp do obiektu/korzystanie z usług (B)
	Władze lokalne	<ul style="list-style-type: none"> wzrost wpływów podatkowych (P)* wzrost prestiżu, poprawa wizerunku obszaru (N) 	<ul style="list-style-type: none"> subsydia, dotacje (B), spadek wpływów podatkowych (P)* 	Turyści / odwiedzający obiekty dziedzictwa lub korzystający z usług	nadwyżka konsumenta (P) korzyści estetyczne (N)	
Grupa II – otoczenie bliższe	Wytwórca usług bazujących na obiekcie dziedzictwa	<ul style="list-style-type: none"> dochody (B) – sprzedaż usług, korzyści zewnętrzne (P) wzrost wykwalifikowanej siły roboczej (szkolenia) (P), pobudzenie inwestycji w otoczeniu (P) 	<ul style="list-style-type: none"> koszty utrzymania (B), koszty zewnętrzne (P) 	Wynajmujący pomieszczenia w okolicy obiektu	wzrost wartości nieruchomości (P), korzyści zewnętrzne (P)*, poprawa jakości życia (P/N), wzrost jakości usług publicznych (P/N)	koszty czynszu (P), koszty zewnętrzne (P)*
	Właściciele innych obiektów	<ul style="list-style-type: none"> wzrost wartości okolicznych terenów i obiektów (P) 				

	Władze lokalne okolicznych terenów (np. sąsiednich gmin)	<ul style="list-style-type: none"> wzrost wpływów podatkowych (P)*, wzrost prestiżu, poprawa wizerunku obszaru (N) wzrost wpływu w związku ze zwiększoną liczbą osób odwiedzających obszar (P), wzrost wykwalifikowanej siły roboczej (szkolenia) (P), pobudzenie inwestycji w otoczeniu (P) 	• spadek wpływów podatkowych (P)*		Turyści / odwiedzający obiekty dziedzictwa	poprawa jakości usług turystycznych (P), wzrost świadomości turystycznej (N)
Grupa III – otoczenie dalsze	Pracownicy podmiotów grupy II	wzrost zatrudnienia (P)			Spoleczeństwo danego regionu/ kraju	poprawa wizerunku, prestiżu (N), aspekty niematerialne obiektu dziedzictwa (edukacyjne, kulturowe, etyczne, estetyczne itp.) (N)
	Dostawcy grupy I i II	wzrost sprzedaży (P)				
	Gospodarka narodowa	efekt mnożnikowy (P)				

* W zależności od strategii przyjętej przez władze lokalne w zakresie wspierania działań na bazie ODK (zabytkowych), np.: zwolnienia podatkowe, ulgi podatkowe itp.

** Korzyści: wzrost atrakcyjności, wartość dziedziczna, opcjonalna itp.; koszty: hałas, zanieczyszczenie środowiska, kongestia itp.

Źródło: opracowanie własne na podstawie C. Ost, N. Van Droogenbroeck, 1998, *Report on Economics of Conservation, An Appraisal of Theories, Principles and Methods*, ICOMOS International Economics Committee, <http://www.international.icomos.org/> (26.11.2014), s. 60-61.

Identyfikacja obiektu, zasięgu jego oddziaływania i osi powiązań pozwala na bardziej dokładne określenie efektów oraz skali ich wpływu na otoczenie. Obszar taki ma zwykle charakter ograniczonej strefy, której dotyczyć będą analizy realizowanego projektu. Należy jednak zaznaczyć, iż obszar ten nie zawsze musi mieć kształt rozchodzących się promieniście okręgów o zmniejszającej się intensywności zidentyfikowanych efektów.

Ogólnie można wskazać na trzy strefy kreowania efektów, które wyznaczają jednocześnie trzy poziomy współzależności między tymi efektami (rys. 1).

Z zaprezentowanego na rys. 1 schematu wynika, iż projekt zagospodarowania ODK może generować efekty, które mogą być rozpatrywane jako odrębne obszary analizy i oceny danego przedsięwzięcia lub też jako ciąg stref kreowania efektów tworzących łańcuch powiązanych poziomów oddziaływania. Charakterystyka poszczególnych poziomów została zaprezentowana w tab. 1.

Proces identyfikacji potencjalnych efektów zagospodarowania ODK i podmiotów je odczuwających powinien składać się z trzech etapów:

- etap 1 – identyfikacja obiektów, zasięgu oddziaływania efektów i osi powiązań między obiektami oraz ich dostępności i funkcjonalności,
- etap 2 – identyfikacja efektów bezpośrednich, pośrednich i indukowanych oraz ich ocena,
- etap 3 – określenie podmiotów (grup podmiotów) będących beneficjentami efektów wraz z określeniem współzależności pomiędzy nimi.

W tabeli 2 zaprezentowano syntetyczne zestawienie potencjalnych efektów (kosztów i korzyści) będących wynikiem realizacji projektów w zakresie zagospodarowania ODK, w szczególności na cele turystyczne. Efekty te podzielono według dwóch kryteriów: obszarów oddziaływania oraz grup beneficjentów efektów. Ponadto dokonano rozróżnienia efektów o charakterze bezpośrednim (B), pośrednim (P) i niematerialnym (N), odwołując się do podziału opartego na koncepcji całkowitej wartości ekonomicznej (*Total Economic Value* – TEV).

4. Pomiar, analiza i ocena efektów zagospodarowania ODK

W publikacjach z zakresu oceny projektów gospodarczych wskazuje się, iż jednym z najczęściej stosowanych narzędzi oceny rozwiązań projektowych, opierającym się na pomiarze ekonomiczno-społecznej efektywności alokacji zasobów, jest analiza kosztów i korzyści (*Cost-Benefit Analysis* – CBA)⁹. Oprócz niej występuje jednak wiele innych analiz i ocen, które w różnym stopniu uwzględniają ekonomiczne, środowiskowe i społeczne następstwa realizacji projektu. Można tu wskazać m.in. na:

⁹ Więcej np.: M. Florio (red.), 2008, *Przewodnik do analizy kosztów i korzyści projektów inwestycyjnych*, Dyrekcja Generalna ds. Polityki Regionalnej, Komisja Europejska, Bruksela; A. Drobniak, 2008, *Podstawy oceny efektywności projektów publicznych*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Katowicach, Katowice.

- analizę efektywności kosztowej (*Cost-Effectiveness Analysis – CEA*),
- ocenę ekonomicznego oddziaływania projektu (*Economic Impact Assessment – EcIA*),
- ocenę oddziaływania fiskalnego (*Fiscal Impact Assessment – FIA*),
- ocenę społecznego oddziaływania projektu (*Social Impact Assessment – SIA*),
- analizę społeczną (*Social Analysis – SA*),
- ocenę społeczno-ekonomicznego oddziaływania projektu (*Socio-Economic Impact Assessment – SEIA*),
- ocenę oddziaływania na środowisko naturalne (*Environmental Impact Assessment – EIA*),
- analizę wielokryterialną (*Multicriterial Analysis – MCA*).

Wiele z nich znajduje zastosowanie również w przypadku przedsięwzięć zakładających zagospodarowanie ODK¹⁰. R. Mason wskazuje na analizę kosztów i korzyści oraz analizę oddziaływania ekonomicznego (EcIA) jako metody możliwej do zastosowania w przypadku tego typu projektów¹¹. Także M. Cassar wskazuje na analizę kosztów i korzyści jako potencjalnie pomocną w ocenie omawianych przedsięwzięć. Oprócz niej wskazuje również na analizę efektywności kosztowej (CEA)¹².

Cytowani wcześniej C. Ost i N. Van Droogenbroeck wskazują na trzy zasadnicze analizy (grupy analiz)¹³:

- grupa analiz wpływu projektu na otoczenie (*Impact Analysis – Ia*),
- analiza kosztów i korzyści,
- analiza wielokryterialna.

Z kolei N. Lichfield i P. Nijkamp prezentują bardziej rozbudowaną listę potencjalnych metod do wykorzystania w procesie identyfikacji i pomiaru efektów w zakresie gospodarowania zasobami dziedzictwa kulturowego¹⁴:

- analiza finansowa (*Financial Analysis – FA*) – ocena przychodów i koszty z punktu widzenia inwestora,
- społeczna analiza finansowa (*Social Financial Analysis – SFA*) – ocena przychodów i kosztów z punktu widzenia wszystkich podmiotów bezpośrednio zaangażowanych w projekt (inwestor, operator, organ finansujący itp.),

¹⁰ Ze względu na szeroki zakres problematyki zaprezentowana zostanie jedynie ogólna możliwość implementacji niektórych z nich w odniesieniu do projektów omawianych w artykule.

¹¹ R. Mason, 2005, *Economics and Historic Preservation: a Guide and Review of the Literature*, The Brookings Institution, Metropolitan Policy Program, Washington, 2005, s. 8-12.

¹² M. Cassar, 2000, *Evaluating the Benefits of Cultural Heritage Preservation: an Overview of International Initiatives, Research for Protection, Conservation and Enhancement of Cultural Heritage: Opportunities for European Enterprises*, 4th European Commission Conference, Strasbourg, s. 60.

¹³ C. Ost, N. Van Droogenbroeck, wyd. cyt., s. 60-61.

¹⁴ N. Lichfield, P. Nijkamp i in., 1993, *Conservation Economic, Cost Benefit Analysis for the Cultural Build Heritage: Principles and Practice*, ICOMOS, State Printing Corporation, Panaluwa, Padukka, Sri Lanka, s. 18 i nast.

- analiza wpływów i wydatków budżetowych (*Cost-Revenue Analysis – CRA*) – stosowana np. przez władze lokalne w celu zestawienia wydatków na konserwację i ochronę dziedzictwa kulturowego, ze zwiększonymi wpływami z podatków¹⁵,
- ocena wpływu na społeczność lokalną (*Community Impact Evaluation – CIE*) – ocena korzyści i kosztów osiągniętych przez wszystkich interesariuszy projektu z perspektywy efektów wpływających na dobrobyt społeczny mieszkańców danego regionu,
- analiza kosztów i korzyści.

Tabela 3. Efekty/podmioty powiązane/analizy i metody oceny – macierz zależności dla projektu zakładającego zagospodarowanie ODK

		Grupy podmiotów		
		Inwestorzy, operatorzy, właściciele zasobów	Sponsorzy	Instytucje publiczne: udzielające wsparcia (dotacji), zajmujące się: planowaniem przestrzennym, ochroną i opieką nad zabytkami, promocją obszaru.
Kategorie korzyści i kosztów	Bezpośrednie koszty finansowe:			
	• nakłady inwestycyjne (kapitałowe)	+	+	+
	• koszt operacyjne (eksploatacyjne)	+		+
	Bezpośrednie korzyści finansowe:			
	• przychody ze sprzedaży	+		
	• przychody z wynajmu	+		
	Pośrednie korzyści/koszty			
	• kulturowe/historyczne		+	+
	• społeczne			+
	• ekonomiczne			+
• środowiskowe		+	+	
• wizerunkowe	+	+	+	
		FA SFA	CEA	CRA, CBA CIA, IA
Potencjalne analizy i metody oceny*				

* Analiza finansowa (FA), społeczna analiza finansowa (SFA), analiza wpływów i wydatków budżetowych (CRA), analiza kosztów i korzyści (CBA), analiza efektywności kosztowej (CEA), ocena wpływu na społeczność lokalną (CIA), analizy wpływu projektu na otoczenie (IA).

Źródło: por. N. Lichfield, P. Nijkamp i in., 1993, *Conservation Economic, Cost Benefit Analysis for the Cultural Build Heritage: Principles and Practice*, ICOMOS, State Printing Corporation, Panaluwa, Padukka, Sri Lanka, s. 26.

¹⁵ Więcej na temat fiskalnych aspektów związanych z ochroną i zagospodarowaniem ODK np.: R. Piccard, 2009, *Funding the Architectural Heritage: a Guide to Policies and Examples*, Council of Europe Publishing, s. 111 i nast.

Można więc wskazać dwie zasadnicze grupy metod możliwe do zastosowania w procesie analizy i oceny efektów projektów bazujących na zasobach dziedzictwa kulturowego:

- grupa metod, których celem jest wyrażenie w pieniądzu (w sposób pośredni lub bezpośredni) jak największej liczby efektów projektu i ich wpływu na rozwój obszaru i jego otoczenie,
- grupa metod nastawionych na identyfikację efektów realizowanego projektu oraz określenie ich wpływu bez poszukiwania pieniężnego wymiaru.

Do pierwszej grupy należy m.in. analiza kosztów i korzyści, do drugiej – wszelkie metody z tzw. rodziny ocen oddziaływania (wpływu) na szeroko rozumiane otoczenie (społeczne, ekonomiczne, środowiskowe itp.). Druga grupa odnosi się do wcześniej zaprezentowanego podziału efektów ze względu na miejsce ich generowania w obiekcie i w jego okolicy.

Jednym z istotnych problemów w zakresie stosowania zaprezentowanych analiz i metod oceny jest możliwość przeszacowania lub niedoszacowania efektów, jakie rodzić może zagospodarowanie ODK. O ile istnieje względnie łatwy do uzasadnienia związek pomiędzy projektem a podmiotami zaliczanymi do grupy I (bezpośrednie relacje), o tyle określenie efektów w odniesieniu do grupy II i III (bliższe i dalsze otoczenie) nie jest już tak proste. Przede wszystkim istnieje zagrożenie przeszacowania efektów projektu i ich oddziaływania przez przypisanie mu wszelkich korzyści, jakie pojawiają się w jego otoczeniu. Innym problemem może być wielość aspektów branych pod uwagę podczas analizy oraz ich właściwe ocenianie. W takim przypadku ważne jest jasne określenie celu, jaki ma zostać osiągnięty dzięki realizacji projektu, np. wzrost atrakcyjności turystycznej obszaru. W zależności od przyjętych dążeń te same efekty mogą być bowiem różnie postrzegane i interpretowane z punktu widzenia przedsięwzięcia. W sytuacji gdy kilka projektów ma być realizowanych w ramach szerszego programu rozwoju, konieczne staje się określenie jednolitego zestawu kryteriów ich oceny.

5. Przykłady zastosowania analiz i metod oceny efektów w projektach zagospodarowania ODK

W literaturze można odnaleźć opisy przypadków, głównie zagranicznych, stosowania analiz i metod oceny w odniesieniu do tak szczególnych zasobów, jakimi są ODK, a następnie włączania uzyskanych wyników do procesu oceny planowanych do przeprowadzenia projektów. W większości działania te ukierunkowane są na poszukiwanie wartości ekonomicznej, jaką reprezentują zagospodarowywane obiekty dla społeczeństwa. W tabeli 4 zestawiono przykłady takich badań.

W Polsce jedynym obszarem, w którym wymagane jest przeprowadzanie analizy i oceny efektów ekonomiczno-społecznych projektów gospodarczych, w tym związanych z zagospodarowaniem ODK, są procesy związane z aplikowaniem

Tabela 4. Zestawienie przykładów zastosowania analiz i metod oceny efektów dla projektów zakładających gospodarowanie ODK

Miejsce/obszar/obiekt	Cel realizacji projektu/badania	Sposób pomiaru efektów, ich analizy i oceny	Uzyskane wyniki
Wielka Brytania, Newcastle, dzielnica Grainger Town	Określenie, w jakim stopniu mieszkańcy będą skłonni zaakceptować zwiększenie wydatków na rewitalizację zabytkowej zabudowy w Grainger Town	Określenie gotowości do zapłaty (WTP) oraz zastosowanie procedury analizy kosztów i korzyści do agregacji wyników	Przeciętna gotowość do zapłaty (WTP) wyniosła średnio 11 GBP rocznie/mieszkanca. Agregacja wyników badań wskazała, iż mieszkańcy Newcastle byłoby skłonni przekazywać (zaakceptować) ok. 1 mln GBP rocznie na renowację zabytkowej zabudowy w dzielnicy Grainger Town*
Chorwacja, Split, zabytkowe centrum wpisane na listę Światowego Dziedzictwa UNESCO	Określenie wartości zabytkowej zabudowy starego miasta w celu uzasadnienia poniesienia kosztów remontów i prac konserwatorskich szacowanych na ok. 12 mln USD	Określenia gotowości do zapłaty (WTP) w grupie turystów i mieszkańców oraz zastosowanie procedury analizy kosztów i korzyści do agregacji wyników	Średnia WTP dla turystów wyniosła 44 USD rocznie, natomiast średnia kwota WTP wskazana przez rezydentów to 168 USD rocznie. Szacunkowa łączna wartość korzyści wyniosła około 60 mln USD, co przy wcześniejszym wskazanych nakładach inwestycyjnych dawało korzyści netto projektu w wysokości 48 mln USD**
Maroko, Medyna w Fezie wpisana na listę światowego dziedzictwa UNESCO	Określenie wartości analizowanego obszaru dla osób niemieszkających na terenie Medyny (nierozrydenci), ze wskazaniem, iż część tych środków zostanie przeznaczona na poprawę warunków i ochronę zabytkowej części miasta	Wykorzystanie metody wyceny warunkowej w celu ustalenia wartości obiektu (obszaru) i efektów będących następstwem projektów ochrony zabytkowego miasta. Określenie efektów projektu za pomocą analizy wpływu na otoczenie (IA – Impact Analysis) oraz analizy wpływów i wydatków budżetowych (CRA – Cost-Revenue Analysis)	Odwiedzający Medynę w Fezie byłoby skłonni wydać średnio 70 USD na osobę podczas wizyty (zakup dóbr i usług). Osoby, które nie korzystały bezpośrednio z tego miejsca podczas pobytu w Maroku, byłoby skłonne zapłacić za sam fakt istnienia tego miejsca i możliwość oglądnięcia go w przyszłości średnio ok. 30 USD/osobę/wizytę. Agregacja wyników wskazała, iż roczna korzyść z istnienia tego miejsca to ok. 58 mln USD (ok. 11 mln USD przypada na odwiedzających Fez i ok. 47 mln USD na pozostałych użytkowników)**

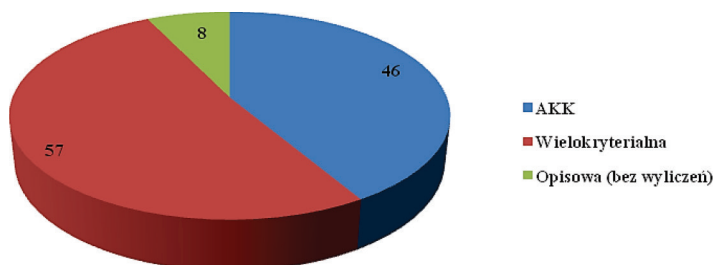
* G.D. Garrod i in., 1996, *The Non-priced Benefits of Renovating Historic Buildings. A Case Study of Newcastle's Grainger Town*, [w:] *Cities*, vol. 13, no 6, s. 423-430; ** S. Pagiola, 1998, *Economic Analysis of Conservation of the Historic Center of Split*, *Approaches and Applications*, Seminar Materials, <http://web.worldbank.org/wbsite/external/topics/environment/exteei/0,,contentMDK:20486353-menuPK:1187891~pagePK:210058~piPK:210062~theSitePK:408050~isCURL:Y,00.html> (10.11.2014); *** The World Bank, 1999, *Case Study: Fez, Morocco Rehabilitation of the Fez Medina*, Washington, U.S.A., s. 27 i nast., http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/WDSP/IB/1999/09/14/000094946_9905260827174/Rendered/PDF/multi_page.pdf (02.02.2015).

Źródło: opracowanie własne na podstawie: G.D. Garrod i in., 1996, *The non-priced benefits of renovating historic buildings. A case study of newcastle's grainger town*, *Cities*, vol. 13, no. 6, s. 423-430; S. Pagiola, 1998, *Economic Analysis of Conservation of the Historic Center of Split*, *Valuing the Invaluable: Approaches and Applications*, Seminar materials, <http://web.worldbank.org/> (10.11.2014); The World Bank, 1999, *Case Study: Fez, Morocco Rehabilitation of the Fez Medina*, Washington, U.S.A., s. 27 i nast., <http://www-wds.worldbank.org/> (02.02.2015).

o środki pieniężne z europejskich funduszy pomocowych¹⁶. Wytyczne programowe nakładały na podmiot aplikujący¹⁷ konieczność wykonania w ramach dokumentacji analiz i ocen efektów projektu, jednak bardzo często nie charakteryzują ich kompleksowo (etapy przeprowadzania, niezbędne dane wejściowe itp.), a w większości przypadków nie wskazują również, jakie metody są najbardziej adekwatne do analizy i oceny konkretnych rodzajów projektów. Z tego też względu pojawia się możliwość bardzo zróżnicowanego podejścia do tego problemu, co bez wątpienia wpływało na poziom merytoryczny przeprowadzanych analiz i ocen efektów omamianych projektów.

Autor artykułu przeprowadził na przełomie lat 2010-2011 roku badanie, którego celem była m.in. identyfikacja stopnia wykorzystania analiz i metody oceny efektów dla projektów zakładających zagospodarowanie dziedzictwa kulturowego na cele turystyczne na terenie województwa dolnośląskiego¹⁸. W wyniku prac badawczych spośród 210 wyselekcjonowanych projektów stanowiących podstawę przeprowadzania badań autor uzyskał dostęp do dokumentacji 111 przedsięwzięć. Stanowiło to 52,9% wszystkich projektów przewidzianych do weryfikacji.

Wśród analizowanej grupy projektów pełna analiza kosztów i korzyści przewidziana była do przeprowadzenia w przypadku 46 projektów. Faktycznie analizę tę, zgodnie z metodologią, przeprowadzono tylko w 9 przypadkach. Podobne braki odnotowano w przypadku analizy wielokryterialnej. Powinna być ona wykonana dla 57 projektów. W rzeczywistości wykonano ją wyłącznie dla 4 projektów. W pozostałych przypadkach analiza miała wyłącznie charakter opisowy lub też była sporzą-

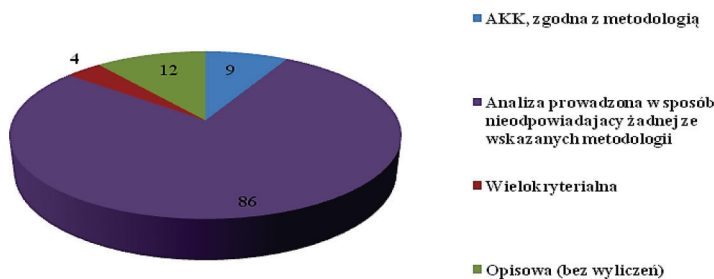
Rys. 2. Rodzaje analiz przewidziane przez wytyczne dla badanych projektów (liczba projektów)

Źródło: opracowanie własne.

¹⁶ Zarówno fundusze UE, jak i tzw. fundusz norweski.

¹⁷ Wymóg ten stosowany był w przypadku większości programów operacyjnych w latach 2007-2013 w odniesieniu do projektów o określonej wartości.

¹⁸ Pełny opis procedury badawczej i uzyskanych wyników przedstawiono w T. Kołakowski, *Projekty turystycznego zagospodarowania obiektów dziedzictwa kulturowego na terenie województwa dolnośląskiego – efekty ekonomiczne i metody ich wyceny*, [w:] T. Dudycz, G. Osbert-Pociecha, B. Brycz (red. nauk.), *Efektowność – rozważania nad istotą i pomiarem*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu nr 261, Wydawnictwo UE we Wrocławiu, Wrocław 2012, s. 141-159.

Rys. 3. Faktycznie przeprowadzone rodzaje analizy w ramach analizy ekonomicznej przebadanych projektów (liczba projektów)

Źródło: opracowanie własne.

dzona w sposób nieadekwatny do żadnego ze wspomnianych podejść w zakresie analizy i oceny efektów społeczno-ekonomicznych (rys. 2 i 3).

Jak wynika z zaprezentowanych informacji, pomimo istnienia określonych wytycznych, w wielu przypadkach przeprowadzane analizy dokonywane były niezgodnie z podstawowymi założeniami metodologicznymi i w sposób wysoce zindywidualizowany, w zależności od podejścia przyjętego przez osobę/instytucję wykonującą dokumentację projektową. Taki stan rzeczy uniemożliwia dokonywanie rzetelnych porównań rozpatrywanych projektów, w tym głównie w zakresie generowanych efektów oraz oceny ich efektywności społeczno-ekonomicznej. To z kolei może doprowadzać do sytuacji, w której dofinansowane zostaną przedsięwzięcia, które nie zawsze przyczyniają się do właściwego zagospodarowania ODK, a przez to do poprawy dobrobytu społeczeństwa oraz podniesienia jakości życia mieszkańców danego terenu. W szczególności aspekt ten powinien zostać uwzględniony w nowych wytycznych dla projektów planowanych do dofinansowania w perspektywie UE na lata 2014-2020. Punktem odniesienia mogą być m.in. przykłady wskazane w tab. 4.

6. Podsumowanie

Jak wynika z przytoczonych przykładów, analiza kosztów i korzyści oraz metody oceny oddziaływania mogą odgrywać zasadniczą rolę w identyfikacji i ocenie efektów związanych z projektami zagospodarowania ODK. Dają one możliwość podejścia do procesu oceny w sposób wielowymiarowy: społeczno-gospodarczy, kulturowy, środowiskowy, dystrybucyjny (podejście zbliżone do analizy wielokryterialnej). W takim kształcie mogą stanowić również badanie wstępne na etapie przygotowywania dokumentacji przedinwestycyjnej (*pre-feasibility study*) dla projektu.

Wskazane analizy i metody oceny nie stanowią oczywiście zamkniętej listy i istnieje możliwość poszukiwania nowych rozwiązań i kierunków identyfikacji

i szacowania efektów dla omawianych projektów. Za każdym razem powinny one jednak uwzględniać:

- trudności w zakresie identyfikacji i klasyfikowania zidentyfikowanych efektów zagospodarowani ODK (bezpośrednie, pośrednie, indukowane, materialne, niematerialne itp.), nie istnieje bowiem jeden wspólny zestaw efektów możliwych do zastosowania przez poszczególnych analityków;
- zagrożenie przeszacowania efektów pośrednich i wtórnych zidentyfikowanych w otoczeniu projektu zagospodarowania ODK, przypisanie projektowi wyłącznej siły sprawczej w zakresie ich generowania;
- zagrożenie pominięcia niektórych grup społecznych, które ponoszą straty w wyniku realizacji ww. projektów,
- trudności w określeniu właściwej stopy dyskontowej; ze względu na niepowtarzalność i heterogeniczność obiektów dziedzictwa istnieją problemy we wskazaniu ujednoczonej wartości stopy uwzględniającej preferencje różnych grup społecznych,
- w niektórych przypadkach silna i wielopłaszczyznowa współzależność między efektami projektu jest trudna do zidentyfikowania i oszacowania.

Problemy te jednak nie powinny prowadzić do sytuacji całkowitego zaprzestania wykonywania wspomnianych analiz i ocen. Zwykle bowiem za ich pośrednictwem dokonuje się „dowartościowania” projektu przez uwzględnienie cech charakterystycznych dla zasobów dziedzictwa kulturowego (niepowtarzalność, estetyka, symbolika itp.). Usprawnianie metodologii ich przeprowadzania może stać się także przyczynkiem do stworzenia w przyszłości jednolitego podejścia w zakresie identyfikacji generowanych efektów oraz ich szacowania, co pozwoli na osiągnięcie wyższego stopnia obiektywizacji podejmowanych decyzji inwestycyjnych.

Literatura

- Cassar M., 2000, *Evaluating the Benefits of Cultural Heritage Preservation: an Overview of International Initiatives, Research for Protection, Conservation and Enhancement of Cultural Heritage: Opportunities for European Enterprises*, 4th European Commission Conference, Strasbourg.
- Drobnik A., 2008, *Podstawy oceny efektywności projektów publicznych*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Katowicach, Katowice.
- Florio M. (red.), 2008, *Przewodnik do analizy kosztów i korzyści projektów inwestycyjnych*, Dyrekcja Generalna ds. Polityki Regionalnej, Komisja Europejska, Bruksela.
- Garrod G.D. i in., 1996, *The non-priced benefits of renovating historic buildings. A case study of new-castle's grainger town*, *Cities*, vol. 13, no. 6, s. 423-430.
- Jędrzyak T., 2008, *Turystyka kulturowa*, PWE, Warszawa.
- Lichfield N., Nijkamp P. i in., 1993, *Conservation Economic, Cost Benefit Analysis for the Cultural Build Heritage: Principles and Practice*, ICOMOS, State Printing Corporation, Panaluwa, Padukka, Sri Lanka.
- Mason R., 2005, *Economics and Historic Preservation: a Guide and Review of the Literature*, The Brookings Institution, Metropolitan Policy Program, Washington.

- Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, 2012, *Strategia Rozwoju Kraju 2020*, dokument przyjęty uchwałą Rady Ministrów w dniu 25 września 2012 roku, Warszawa.
- Ost C., Van Droogenbroeck N., 1998, *Report on Economics of Conservation, An Appraisal of Theories, Principles and Methods*, ICOMOS International Economics Committee, <http://www.international.icomos.org/> (26.11.2014).
- Pagiola S., 1998, *Economic Analysis of Conservation of the Historic Center of Split, Valuing the Invaluable: Approaches and Applications*, Seminar materials, <http://web.worldbank.org/> (10.11.2014).
- Piccard R., 2009, *Funding the Architectural Heritage: a Guide to Policies and Examples*, Council of Europe Publishing.
- The Allen Consulting Group, 2005, *Valuing the Priceless: The Value of Historic Heritage in Australia, Research Report 2*, Australia, www.environment.sa.gov.au (14.11.2014).
- The World Bank, 1994, *Cultural Heritage in Environmental Assessment, Environmental Sourcebook*, Update 8, <http://siteresources.worldbank.org/> (08.03.2015).
- The World Bank, 1999, *Case Study: Fez, Morocco Rehabilitation of the Fez Medina*, Washington, U.S.A., s. 27 i nast., <http://www-wds.worldbank.org/> (02.02.2015).
- UNESCO, 1976, *Konwencja w Sprawie Ochrony Światowego Dziedzictwa Kulturalnego i Naturalnego*, Paryż 1972, ratyfikowana przez Polskę w 1976 r. (Dz.U. z 1976 r. nr 32, poz. 190), <http://www.unesco.pl/> (26.02.2015).
- Zeidler K., 2007, *Prawo ochrony dziedzictwa kultury*, Wydawnictwo Wolters Kluwer Polska, Warszawa.